

ВІДКРИТИЙ ДІАЛОГ

28 липня 2016 року

ТРИВАЛЕ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПОРУШЕННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Результати та рекомендації дослідження, проведеного Фондацією «Відкритий Діалог» під егідою Асоціації правників України (повний звіт буде опубліковано в серпні 2016 року).

Розумні строки – одна із загальних засад кримінального провадження. У статті 28 КПК наведені критерії, від яких залежить визначення розумності строків: складність кримінального провадження; поведінка учасників провадження; спосіб здійснення повноважень слідчим, прокурором, судом.

Українське законодавство визначає конкретні строки для досудового розслідування. Для судового розгляду конкретних строків не встановлено.

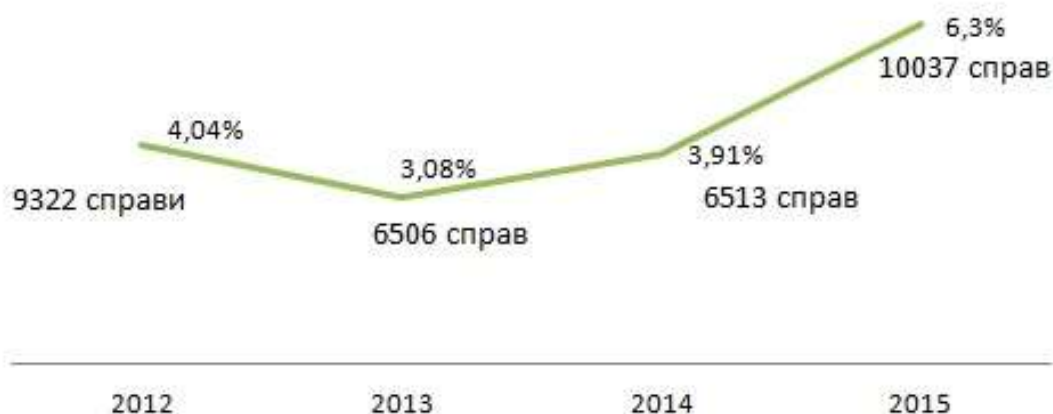
В Україні 4,2% кримінальних проваджень розглядаються судами у строк від 6 місяців до 1 року, а понад 2% проваджень розглядаються протягом 2 років.

Кількість кримінальних проваджень, які розглядалися судами у порушення розумних строків у 2014 році¹

¹ Джерело даних: Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

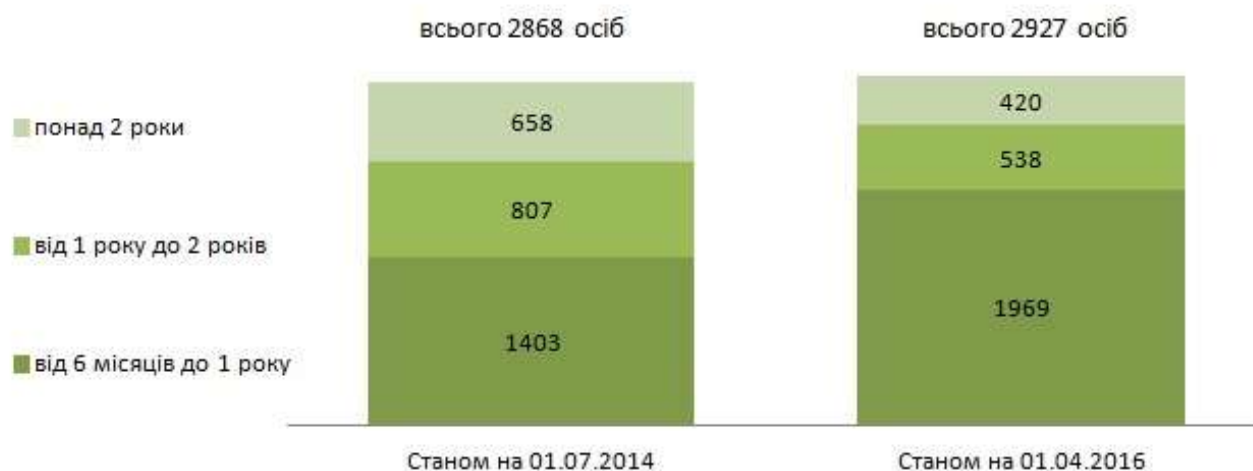
Кількість кримінальних проваджень, що не були розглянуті місцевими загальними судами у строк понад 6 місяців²

Питання розумних строків кримінального провадження є особливо важливим для осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Станом на 01.04.2016 538 осіб утримувалися в СІЗО від 1 до 2 років, а 420 осіб – понад 2 роки.

Кількість осіб, що утримується в СІЗО понад 6 місяців³

РОЗГЛЯНУТІ КЕЙСИ

Автори дослідження розглянули 18 кейсів, у яких описані справи осіб, яких тримали або тримають під вартою протягом 4-7 років, а в окремих випадках – 8 і 10 років. У цих провадженнях зафіксовані грубі порушення з боку слідства та випадки застосування тортур з метою отримання явки з повинною.

Зокрема, проаналізовані кейси Павла Брославського (понад 10 років під вартою), Олександра Канцедайла (7 років під вартою), Юрія Симоненка (майже 7 років під вартою), Вадима Поліщука (понад 5 років під вартою), Олександра Орлова (4,5 років під вартою), Андрія Щаділо (майже 4

² Джерело даних: Судова статистика на сайті Державної судової адміністрації України.

³ Дані за 2014 рік – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ. Дані за 2016 рік: відповідь Державної пенітенціарної служби України від 21.06.2016 та відповідь Державної судової адміністрації України від 21.06.2016 на запит ГС «Фундація «Відкритий Діалог».

роки під вартою), Олександра Рафальського (3 роки під вартою) та ін. Серед розглянутих кейсів, у 3 випадках особи були виправдані судом.

Детальний опис кейсів буде представлено у звіті, який буде опубліковано в серпні 2016 року.

ПРИЧИНИ ЗАТЯГУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Аналіз багатьох кейсів підтверджує, що надмірна тривалість кримінального провадження часто є ознакою фальсифікації матеріалів або інших грубих порушень з боку слідчих органів. Тривале тримання під вартою використовується для здійснення психологічного тиску на обвинувачених.

1. Негласний обов'язок прокурора за будь-яку ціну добиватися обвинувального вироку

КПК гарантує процесуальну незалежність прокурорів. Проте насправді формально і адміністративно прокурори залежні від своїх керівників, а тому не можуть приймати рішень без їх узгодження.

Згідно з усталеною практикою, керівники місцевих і регіональних прокуратур ставлять прокурорів у відповідні рамки, вимагаючи від них діяти наступним чином: а) направляти якнайбільше матеріалів до суду навіть за відсутності об'єктивних доказів вини; б) під час судового розгляду не відмовлятися від підтримки обвинувачення навіть за наявності підстав для цього; в) всіляко добиватися ухвалення судом обвинувального вироку; г) оскаржувати виправдувальні вироки. Ці дії стають негласним «обов'язком» прокурорів, адже інакше в умовах жорсткої ієрархії їх будуть карати за «неякісну роботу».

Здебільшого прокурори не можуть собі дозволити навіть клопотання про зміну запобіжного заходу на більш м'який. Крім того, дані за останні три роки підтверджують, що прокурори відмовлялися від обвинувачення лише у менш ніж у 1% випадків.

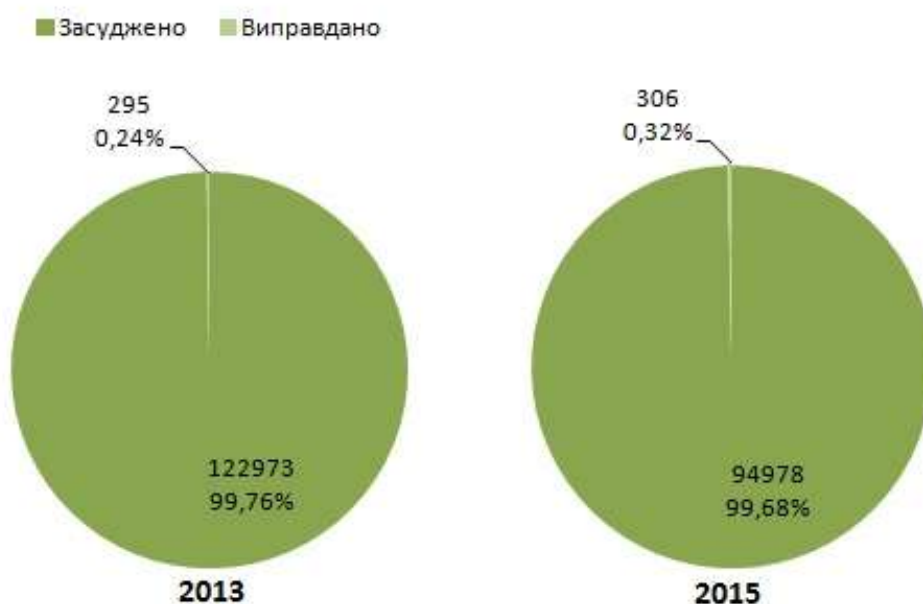
Причини відкладення розгляду кримінальних проваджень⁴

2. Обвинувальний ухил у роботі суддів

У 2013 та 2015 році частка виправдувальних вироків в Україні склала, відповідно, 0,24% та 0,32%.

⁴ Джерело даних: Відповідь Державної судової адміністрації України від 21.06.2016 на запит ГС «Фундація «Відкритий Діалог».

Співвідношення обвинувальних та виправдувальних вироків⁵

Хоч тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, українські суди продовжують його масово застосовувати. Часто клопотання прокурора про взяття особи під варту або продовження строку тримання під вартою розглядаються судами формально без належної оцінки фактів щодо необхідності обрання такого запобіжного заходу.

3. Організаційні недоліки у роботі суддів

А) Тривалі або часті перерви між судовими засіданнями. Головні причини:

- Неявка учасників судового процесу. У 2014 році саме це було найпоширенішою причиною відкладення розгляду проваджень. Як показує практика, часто на судові засідання не приходять свідки від обвинувачення, яких на етапі досудового слідства могли залякуванням змусити підписати певні показання. Постанови суду про примусовий привід переважно не виконуються.
- Неналежна робота відповідних державних служб щодо доставки підозрюваних чи обвинувачених із місць тримання під вартою до суду. Це спричинено зокрема нестачею чи несправністю транспортних засобів, а також неузгодженістю графіків доставки.

Б) Тривалий час проведення експертиз або неприбуття експертів на судові засідання.

В) Проблеми якості роботи суддів, а саме неналежна підготовка до розгляду проваджень, перевантаження суддів, неявка членів суду присяжних, відсутність складу суду тощо.

«ЗАКОН САВЧЕНКО»

Відповідно до цього закону, у разі засудження особи до позбавлення волі, 1 день попереднього ув'язнення зараховується за 2 дні позбавлення волі.

Станом на 24.06.2016 за «законом Савченко» було звільнено 6543 особи (5807 засуджених та 736 ув'язнених), а також скорочено строки покарання 46 481 особі⁶.

⁵ Джерела даних: За 2013 рік – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ. За 2015 рік – Державна судова адміністрація України.

⁶ Згідно з даними Державної пенітенціарної служби.

Закон не полегшує долю тих, хто був звинувачений у скоєнні менш тяжких злочинів і не утримувався під вартою. За словами представника Верховного суду України Ярослава Романюка, «закон Савченко» ставить засуджених у нерівні умови, адже ті, хто співпрацював зі слідством і не утримувався у СІЗО, можуть відбувати покарання довше, ніж ті, хто утримувався під вартою і були засуджені за серйозні злочини.

Однією з проблем імплементації закону є те, що з його тексту незрозуміло, який суд повинен розглядати клопотання про перерахування строку відбування покарання: суд, що виніс вирок, чи суд за місцем відбування покарання.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Зважаючи на наведені у цьому дослідженні причини порушення права на розумні строки кримінального провадження та надмірно тривалого тримання під вартою, **Асоціація правників України** та **Фундація «Відкритий Діалог»** звертаються до Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України, Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з проханням оцінити та врахувати наші пропозиції.

Ми просимо **Верховний Суд України** на підставі чинного законодавства, а також узагальнення судової практики українських судів та ЄСПЛ прийняти оновлену постанову Пленуму, в якій роз'яснити місцевим загальним судам питання щодо застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою та, зокрема, винести наступні рекомендації:

- 1) Відійти від обвинувального ухилу та неухильно дотримуватися принципу змагальності під час розгляду клопотань прокурора про взяття особи під варту або продовження строку тримання під вартою. Зокрема, якщо прокурор стверджує, що на свободі підозрюваний чи обвинувачений може перешкоджати кримінальному провадженню (переховуватися від слідства, знищити докази, впливати на свідків і т. д.), то суд повинен оцінити не лише вірогідність і достатність підстав для таких тверджень, але й наявність прямих, конкретних доказів, які обґрунтовано підтверджують такі ризики. Суд також має врахувати актуальність і дійсність таких ризиків на конкретний момент часу, тобто розглянути ситуацію в її розвитку. Виходячи з цього, рішення суду про обрання запобіжного заходу повинно містити розгорнуту оцінку обґрунтованості аргументів сторін обвинувачення та захисту.
- 2) При обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його продовження суд має належним чином враховувати вік особи, стан її здоров'я, наявність неповнолітніх дітей або родичів на утриманні, а також тривалість перебування під вартою та наявність випадків жорстокого поводження щодо цієї особи в СІЗО.
- 3) Згідно принципу презумпції невинуватості, можливий майбутній обвинувальний вирок щодо особи не може бути виключним аргументом суду щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи його продовження.

Крім того, ми закликаємо **Верховний Суд України** у відповідній постанові Пленуму викласти для місцевих судів наступні рекомендації щодо дотримання права на розумні строки судового розгляду:

- 4) Неухильно дотримуватися положення КПК про першочерговий судовий розгляд проваджень, по яких підозрювані чи обвинувачені тримаються під вартою.
- 5) Розширити практику застосування судами передбачених законом санкцій до тих учасників кримінального провадження, які безпідставно не з'являються на судові засідання (ухвала про привід, грошове стягнення, порушення питання про дисциплінарну відповідальність тощо).

- 6) У разі невиконання ухвали про привід, суд повинен невідкладно порушувати питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності винних у бездіяльності посадових осіб, а також звертатися до прокуратури щодо розслідування такої бездіяльності.
- 7) Відповідно до принципу змагальності, кожна сторона кримінального провадження сама зобов'язана забезпечити явку своїх свідків. Тому у разі систематичної неявки без поважних причин судам слід вирішувати питання про продовження судового розгляду без цих свідків.
- 8) У разі, якщо відповідні державні служби без поважних причин не доставляють на судові засідання підозрюваних чи обвинувачених, які тримаються під вартою, суд повинен порушувати питання про притягнення відповідних посадових осіб до дисциплінарної відповідальності.

Ми також закликаємо **апеляційні суди**:

- 9) Звертати увагу на випадки порушення суддями розумних строків під час розгляду проваджень у судах першої інстанції, а також звертатися до Вищої ради юстиції щодо перевірки даних порушень.

Ми пропонуємо **Генеральному прокурору України** зробити публічну заяву та поширити серед керівників місцевих та регіональних прокуратур інструкцію про наступне:

- 10) Прокурори не повинні зазнавати покарань, тиску, стягнень чи критики з боку керівництва за відмову від направлення провадження до суду (у зв'язку відсутністю доказів вини); за відмову від підтримання обвинувачення під час судового розгляду; за відмову оскаржувати виправдувальний вирок. Навпаки, ці дії мають застосовуватися у провадженнях, де об'єктивно відсутні докази вини.
- 11) Здійснити реальні кроки для зміни принципів оцінки роботи прокуратури. Необхідно відмовитися від радянських підходів до оцінювання, яке базується переважно на статистичних показниках.
- 12) Прокуратура зобов'язана ініціювати зміну запобіжного заходу на такий, що не пов'язаний із триманням під вартою, у випадках порушення права на розумні строки кримінального провадження, у випадках застосування до особи тортур у СІЗО, а також зважаючи на стан здоров'я та вік особи.

Ми звертаємось до **Верховної Ради України** із пропозиціями внести законодавчі поправки щодо наступних питань:

- 13) Чітко зафіксувати у КПК право прокурора на відмову від направлення провадження до суду чи відмову від обвинувачення під час судового розгляду (у зв'язку з відсутністю доказів вини), а також заборонити притягати прокурорів до дисциплінарної відповідальності за прийняття таких рішень.
- 14) У зв'язку з поширеною практикою, коли прокурори відкривають кримінальні провадження відносно суддів за винесення ними «незручних» рішень (зокрема, виправдувальних вироків), змінити порядок відкриття кримінального провадження відносно професійного судді за ст. 375 КК («Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови»). Пропонуємо зробити можливим відкриття кримінального провадження за ст. 375 КК лише за згодою Вищої ради юстиції після відповідного звернення прокурора.
- 15) Внести зміни до «закону Савченко», чітко зазначивши, який саме суд повинен розглядати питання про зарахування строку попереднього ув'язнення у строк покарання.

16) Законодавчо визначити конкретний розмір грошової компенсації для виправданої судом особи, щодо якої був застосований запобіжний захід у вигляді тримання під вартою (зі встановленням суми компенсації за кожен день тримання під вартою).

Також ми звертаємося до **Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини** із закликом:

17) Невідкладно реагувати в межах своїх повноважень на порушення права на розумні строки кримінального провадження та надмірну тривалість тримання під вартою, а також повідомляти Генеральну прокуратуру України про такі випадки.

Для отримання більш детальної інформації, будь ласка, звертайтеся:

- Сергій Кишенько, член Асоціації правників України, адвокат АО «Солодко та партнери» – svk@solodko.kiev.ua
- Ігор Савченко, аналітик Фондації «Відкритий Діалог» – igor.savchenko@odfoundation.eu
- Катерина Савченко, аналітик Фондації «Відкритий Діалог» – katerina.savchenko@odfoundation.eu
- Енджей Череп, представник Фондації «Відкритий Діалог», координатор проекту – jedrzej.czerep@odfoundation.eu
- Крістін Брандо, представник Фондації «Відкритий Діалог», асистент проекту – christine.brandauer@odfoundation.eu